

Lise Iversen Kulbrandstad:

Hvilket bilde gir norsk barne- og ungdomslitteratur av innvandrere som språkbrukere?¹

“Barne- og ungdomslitteraturen spiller en særskilt rolle og har mange ulike funksjoner i grunnskolens undervisning” slår Lise Iversen Kulbrandstad fast, før hun ser på hvilke didaktiske problemstillinger som oppstår når denne litteraturen også skal kunne leses av barn og ungdom med innvandrerbakgrunn.

I bildeboka Jason flytter av finske Camilla Mickwitz møter vi fire-fem år gamle Jason som må forlate alle og alt han kjenner i Finland fordi mora hans, Gudrun, blir arbeidsledig. I Sverige får Gudrun ny jobb, og Jason begynner i ny barnehage. Det er ikke helt lett. Jason klatrer opp i en lekebåt og sitter og ser på de andre barna som leker sammen:

Det er vanskelig å leke [...] når ingen forstår hva man sier. Da føler man seg ensom sammen med andre. Jason drar luen nedover ørene så han slipper å høre på slikt som han ikke forstår. Han leker at han seiler hjem til sitt eget land, og til venner som han kan prate med. (Mickwitz 1979)

Jason finner etter hvert en vei ut av tausheten. Han går inn på småbarnsavdelingen og observerer hvordan de yngre barna lærer seg språket, og begynner så å praktisere den observerte teknikken selv. Han får en venninne, skaffer mora én, og langsomt lærer både den lille og den store innvandreren det nye språket. Boka avsluttes med at Jason funderer over sin nye situasjon

som tospråklig, og med at han tenker framover:

Jeg har to øyne, to ører og bare én munn, tenker Jason, men med den kan jeg snakke to språk. Kan hende er det først når jeg er blitt stor at jeg kan reise til landet på den andre siden av havet. Kanskje har jeg et flyvende barn med meg. Da kan vi begynne å snakke med menneskene der med en gang.² (Mickwitz 1979)

I en avhandling om innvandrere i svensk barne- og ungdomslitteratur trekker Staffan Thorson fram denne bildeboka som et unikt tilfelle. Den er, hevder han, det eneste eksemplet på at minoritetsspråket likestilles med majoritetsspråket og på at aktiv tospråkighet framstilles som et positivt alternativ for innvandrerbarnet (Thorson 1987:127). Thorsons materiale omfatter 97 bøker utgitt på svensk fra 1945 til 1980. Mange av bøkene er dermed fra en periode hvor det var ettspråkighet i svensk og ikke tospråkighet som ble fremmet både i offisielle og uoffisielle sammenhenger i det svenske samfunnet. Thorson (1987:122) mener å finne belegg for at

endringer i det offisielle synet på innvandreres språksituasjon gjenspeiles i barne- og ungdomslitteraturen. Utgivelsen av Mickwitz bok passer i alle fall godt inn i dette mønsteret. Den kom ut også i Sverige i 1979. Det vil si tre år etter at aktiv tospråkighet var innført som mål for undervisning av innvandrere i svensk grunnskole (jf. Hylténstam 1986).

De bøkene jeg vil konsentrere meg om, er norske barne- og ungdomsbøker, nærmere bestemt bøker utgitt for første gang i perioden 1971–1994 hvor innvandrere er med i persongalleriet. Med “innvandrer” forstår jeg personer med utenlandsk bakgrunn som har kommet til Norge i tida fra om lag 1970 og fram til i dag. Det dreier seg med andre ord om såkalte nye innvandrere hvor minst ett sentralt familie-medlem er arbeidssøker, flyktning eller asylsøker. Bøker om adoptivbarn og om barn fra tospråklige familier hvor en av foreldrene er norsk, er ikke med i primærmaterialet, og det er altså heller ikke oversatte bøker – som

Mickwits' bok om Jason.

Mesteparten av bøkene jeg har funnet som oppfyller de nettopp siterte utvalgsriteriene, er publisert etter 1987. Det vil si etter at vi fikk et offisielt tøspråklighetsmål i norsk grunnskole (jf. M 87). Ut fra Thorsons resultater er det relevant å stille spørsmålet om det betyr at jeg vil finne flere beskrivelser av aktivt tøspråklige innvandrere i mitt materiale enn Thorson fant i sitt. Den problemstillingen jeg har valgt som tittel for artikkelen, "Hvilket bilde gir norsk barne- og ungdomslitteratur av innvandrere som språkbrukere?", vil kunne gi et svar også på dette, fordi det å undersøke bildet av innvandrere som språkbrukere innebærer å se nærmere på hvordan de framstilles som brukere av morsmålet og på hvordan de framstilles som brukere av norsk – og dermed selvsagt også om de framstår som tøspråklige. En slik studie har interesse også utover det rent språklige. Barne- og ungdomslitteratur spiller en særskilt rolle og har mange ulike funksjoner i grunnskolens undervisning. Den skal for eksempel kunne åpne for "innsyn i miljø og menneskeskjebner, livsområder og livsvilkår som ellers er utilgjengelige for barn flest" og gi "kunnskap om verden og perspektiv på egen livssituasjon" (jf. M 87:136). Med tanke på at bøkene både skal kunne leses av barn og ungdom med norsk bakgrunn og av barn og ungdom med innvandrerbakgrunn, er det to didaktiske problemstillinger som synes særlige relevante, nemlig:

Gir litteraturen ettspråklige elever med norsk som morsmål muligheter for å utvikle forståelse

for innvandreres språksituasjon?

Er det sannsynlig at innvandrerelever kan kjenne seg igjen i beskrivelsene i litteraturen og dermed kan bruke tekstene til å bearbeide egne opplevelser av det å være i en tøspråklig livssituasjon?

I det følgende vil jeg først gi en kort generell beskrivelse av materialet, så presenterer jeg resultatene av undersøkelsen og til slutt oppsummerer og konkluderer jeg.

Generell beskrivelse av materialet

For å finne fram til den aktuelle litteraturen blant alle barne- og ungdomsbøker som årlig utgis i Norge, har jeg støttet meg til generelle framstillinger av norsk barnelitteratur (Breen 1988, 1995, Ørjasæter 1978, 1981, 1987), til en bibliografi fra 1992 over innvandrere i barnelitteraturen (Fredriksen og Undheim 1992) og til diverse tematiserte litteraturoversikter (f.eks. Barne- og ungdomsbokaksjonen 1988, Biblioteksentralen 1990a,b, 1991).

Det man finner omtalt i de nevnte typene publikasjoner, er litteratur der innvandrere eller innvandringsproblematikk er sentral. For å finne fram til bøker hvor innvandrere er med i persongalleriet uten at bøkene spesielt tar for seg innvandrerproblematikk, har jeg lest bok-sammendragene i den skjønnlitterære delen av de årlige veiledende listene som utarbeides av "Det rådgivende utvalg for barne- og ungdomslitteratur for folke- og skolebiblioteker" og som utgis av Statens bibliotektilsyn (Statens

bibliotektilsyn 1973–1995). Bøkene som er inkludert i disse listene er de utvalget mener holder kvalitetsmessige mål. Det betyr at ikke absolutt alle utgivelser er med, men siden oversiktene brukes ved offentlige innkjøp, mener jeg likevel dette er en relevant avgrensning. Det er rett og slett disse bøkene barn og unge i Norge vil finne på bibliotekene.

Mitt hovedproblem med å bruke de nevnte listene har vært at det ikke alltid går klart fram av sammendragene om det er innvandrere med i persongalleriet. I en del tilfeller er det faktisk bare bruken av et utenlandsk navn som har satt meg på sporet av en aktuell bok. Slik var det for eksempel med sammendraget til Sverre Knudsens bok *Rask* fra 1992. Her var det navnene Ivo og Fahmi som fikk meg til å se nærmere på boka.

Ståle som går i åttende, har flyttet til en leiegård tanten eier, og hvor familien blir kioskeiere. Vi møter Ståle på skolen, i fritiden og i kiosken hvor han hjelper til, og sammen med vennene Ivo, Rolf "Rock'n Roll" og Fahmi. De klarer til slutt å skrape sammen nok penger til instrumenter og kan danne eget band. Vi blir også etter hvert kjent med medlemmene av bandet Rask, som holder til i leiegården. (Statens bibliotektilsyn 1993:86)

Fahmi viser seg å ha familiebakgrunn fra Marokko, og derfor er Knudsens bok med i utvalget jeg analyserer. Etter å ha brukt de nå skisserte framgangsmåtene stod jeg igjen med en liste på 43 bøker. En kronologisk ordnet oversikt over disse bøkene finnes i tabell 1. På bakgrunn av den litteratursøkinga jeg har gjort, tror jeg at jeg har greid å sirkle

BARNE- OG UNGDOMSLITTERATUR

Tabell 1: Norsk barne- og ungdomslitteratur 1971–1994 med en hoved- eller biperson som hører til gruppa nyere innvandrere til Norge

- 1971: Sommerfelt, Aimée: *Den farlige natten*. Ill. av Borghild Rud. Oslo: Damm.
- 1977: Asmervik, Sverre: *Og så kom vi til Norge...* Oslo: Gyldendal.
Haslund, Ebba: *Opprør i nr. 7*. Oslo: Aschehoug.
- 1980: Hoel, Liv Berit: *Vi tar hverandres hender*. Ill. av Reidar Johan Berle. Bergen: Eide.
- 1982: Pedersen, Erling: *Blindgjenger*. Oslo: Aschehoug.
- 1983: Hansen, Mette: *Det faller ingen bomber i dag*. Oslo: Aschehoug.
- 1984: Johanssen, Steffen: *Mysteriet ved Kapteinens Hvile. En hørespillserie i seks episoder*. Ill. Av Paal Pedersen. Oslo: Solum.
Larsen, Petter: *Lilleputt, hei!* Ill. av Svein Solem. Oslo: Tiden.
- 1985: Obrestad, Tor: *Kamelen i Jomarskogen*. Oslo: Gyldendal.
- 1986: Hussain, Khalid: *Pakkis*. Oslo: Tiden.
- 1987: Aamundsen, Nina R.: *To korte og en lang*. Ill. Av Liv Østerberg. Oslo: Grøndahl.
Foss, Chris, Aase F. Abrahamsen og Tone C. Rønning: *Vet du hvem?* Ill. av Vivian Zahl Olsen. Oslo: Universitetsforlaget.
Michelet, John: *Den flygende brasilianer. Kjærlighet ved første treff*. Oslo: Gyldendal.
- 1988: Hansen, Torill: *Ara på ferie*. Ill. av Vivian Zahl Olsen. Oslo: Cappelen.
Michelet, John: *Den flygende brasilianer 2. En midtvinternatts drøm*. Oslo: Gyldendal.
Vik, Walter: *Fathimas hemmelighet*. Oslo: Cappelen.
- 1989: Hofsø, Ellen: *Ikke si det til noen. Roman*. Oslo: Pax.
Kjærstad, Jan: *Jakten på de skjulte vaffelhjertene*. Ill. av Vivian Zahl Olsen Oslo: Aschehoug.
Osland, Erna: *Noas løve*. Oslo: Samlaget.
Michelet, John: *Den flygende brasilianer 3. Et hopp i døden*. Oslo: Gyldendal.
Nielsen, Unni: *Et mord for Quiterio. Ungdomsroman*. Oslo: Tiden.
Vik, Walter: *Farlig jakt*. Oslo: Cappelen.
- 1990: Børresen, Bent K.: *Borgen skole 7B og 4A*. Oslo: Aschehoug.
Fretheim, Tor: *Om bare sola ville danse*. Oslo: Gyldendal.
Jenseg, Grete R.: *Nesten nær deg*. Oslo: Gyldendal.
Jonsmoen, Unni-Lise: *Flyktring i snøen*. Ill. av forfatteren. Vallset: Oplandske Bokforlag.
Vik, Walter: *Fanget*. Oslo: Cappelen.
- 1991: Nielsen, Unni: *Dragsug. Ungdomsroman*. Oslo: Tiden.
Pedersen, Hæge F.: *Hvit måne, kald sol*. Ill. av Malgorzata Piotrowska. Oslo: Cappelen.
- 1992: Knudsen, Sverre: *Rask*. Oslo: Aschehoug.
Larsen, Britt Karin: *Alexanders hemmelighet*. Ill. av Unni-Lise Jonsmoen. Oslo: Tiden.
Osland, Erna: *Søte drops og skarpe knivar*. Oslo: Damm.
Vestly, Anne-Cath.: *Ellen Andrea og mormor*. Ill. av Johan Vestly. Oslo: Tiden.
- 1993: Fretheim, Tor: *Myk som marmor, hard som bomull*. Ill. av Else Kapstad. Oslo: Damm.
Helgesen, Anne M.: *Himmeldykkerne*. Ill. av Malgorzata Piotrowska. Oslo: Cappelen.
Osland, Erna: *Ulvens skugge*. Oslo: Samlaget.
Vik, Walter: *Falsk sol*. Oslo: Cappelen.
- 1994: Evensen, Solveig: *Det hemmelige tegnet*. Oslo: Lunde.
Ibsen, Pia: *Mina og restaurantmysteriet*. Oslo: Cappelen.
Knutson, Per: *Svømmersken. Ungdomsroman*. Oslo: Cappelen.
Mørck, Sidsel: *Kråkeslottet*. Oslo: Aschehoug.
Nielsen, Unni: *Ramons hus. Ungdomsroman*. Oslo: Tiden.
Osland, Erna: *I grevens tid*. Oslo: Damm. 1994.

inn det meste av den aktuelle litteraturen, men lista er likevel neppe uten mangler. Egentlig er det vel bare en gjennomlesing av alle nyutgivelser i perioden som ville kunne gi en slik garanti, og det har vært en uaktuell framgangsmåte.

I de veiledende listene til Statens bibliotektilsyn merkes bøkene med en anbefaling om hvilken aldersgruppe de passer best for. Sorterer vi materialet etter disse aldersangivelsene, kan vi konstatere at det knapt finnes norske bøker for de yngste aldersgruppene. Bare én bok er anbefalt for barn under fem år (Vestly 1992), og bare ni av bøkene for barn mellom 6 og 8 år (Hoel 1980, Obrestad 1985, Foss 1987, Hansen 1988, Kjærstad 1989, Osland 1989, Pedersen 1991, Vestly 1992, Evensen 1994). De aller fleste bøkene er følgelig vurdert til å passe best for de eldste grunnskoleelevene. Halvparten er skrevet for ungdom.

I alt opptrer om lag 110 innvandrere i materialet. Det er vanskelig å gi tallet mer nøyaktig blant annet fordi søsken ofte omtales og opptrer som en gruppe. For å få et inntrykk av hvilken rolle innvandrerne spiller i bøkene, har jeg foretatt en grovsortering i tre kategorier: hovedpersoner, sentrale og perifere bipersoner. Majoriteten av innvandrerne hører til den sistnevnte gruppa: perifere bipersoner. De kan være familie-medlemmer, klassekamerater eller naboer til de mer sentrale aktørene i boka, eller de er personer som en slik figur møter tilfeldig. Trettito av innvandrerne spiller selv en mer sentral rolle i bøkene. Elleve av dem er hoved-

personer og de øvrige sentrale bipersoner. Når en innvandrer hører til den sistnevnte gruppa, er han eller hun som regel venn med den norske hovedpersonen. Bare unntaksvis ligger synsvinkelen da hos innvandrerens, og synsvinkelen ligger aldri hos de perifere bipersonene. Det betyr at leseren i de aller fleste bøkene ser innvandrerens utenifra. Dette er det viktig å merke seg for det innebærer at for eksempel problemer knyttet til innvandrerens beherskelse av norsk oftast kommenteres utenfra gjennom den norske hovedpersonens observasjoner og tanker.

Den typiske innvandrerens har pakistansk familiebakgrunn. I hele sytten av de førtitre bøkene møter vi en innvandrer med slike røtter. Det er ikke urimelig for pakistanske elever utgjør den største gruppa innvandrerelever i grunnskolen (jf. f.eks. NOU 1995). De øvrige innvandrerfigurene kommer fra ytterligere femten ulike land. I hele åtte bøker er det imidlertid uklart hva som er det opprinnelige hjemlandet.

Siden de aller fleste innvandrere med pakistansk bakgrunn er kommet til Norge som et resultat av arbeidsinnvandring, er det ikke overraskende at dette er den vanligste årsaken til migrasjon i materialet. I tjuen bøker møter vi en eller flere arbeidsinnvandrere eller barna deres. I femten bøker dukker flyktninger opp, og i fire av de nyere bøkene møter vi asylsøkere.

Innvandrerne i materialet har også bodd ulikt antall år i Norge. Ser vi på oppholdstida til hovedpersonene og de sentrale bipersonene, finner vi to store

grupper: Innvandrere som har bodd her lenge, og innvandrere som har oppholdt seg meget kort tid i landet – i ett år eller mindre.

Innvandrere som brukere av morsmålet

Målgruppa for det aktuelle utvalget av litteratur er barn og ungdom som behersker norsk. Ingen av bøkene krever en tospråklig kompetanse i norsk og et minoritetsspråk. Det betyr at vi må regne med å finne relativt lite direkte gjengivelse av minoritetsmorsmålene. Omtale av innvandrerens bruk av morsmålet vil derimot kunne være vanligere. Jeg begynner med å se nærmere på de tilfellene der morsmålet til en innvandrerfigur er gjengitt direkte.

"Spansk i ren forskrekkelse" – situasjoner der minoritetsmorsmål gjengis direkte

Når innvandrerens morsmål er gjengitt direkte i disse bøkene, skjer det på to måter: i form av sanger og små vers og i form av replikker. Sanger og små vers på et minoritetsspråk finnes i tre av de førtitre bøkene (Foss m.fl. 1987, Michelet 1987 og Nielsen 1991). Den sentrale boka er Foss med fleres *Vet du hvem?*. Den er basert på en tv-produksjon om en dag i livet til fire innvandrerbarn fra fire forskjellige land (Chile, Gambia, Pakistan og Vietnam). Sanger, regler og eventyr fra det aktuelle landet er integrert i fortellingen om hvert av barna. Mest gjennomført er dette i fortellingen om Angela 6 år med røtter i Chile. En dag hun og søsteren Marcela sitter og

spiser frokost, hører de plutselig en spansk sang på radioen:

Spansk! roper hun begeistret, og begge søstrene synger mellom skjeene med cornflakes og melk.

KAKKERLAKKEN

La cucaracha, la cucaracha
ya no puede aminor.
Porque le falta,
poque no tiene,
una pata para caminar.

Kakkerlakken, kakkerlakken
den kan slettes ikke gå.
Fordi den mangler,
fordi den mangler,
bein å trave videre på.
(Foss m.fl. 1987)

Den spanske sangen er som vi ser oversatt. En slik oversettelse eller i det minste en omtale av hva sangen eller verset handler om, er alltid inkludert i dette materialet. Vi legger ellers merke til at Angela og Marcela tydelig uttrykker begeistring for å høre spansk, men for øvrig kommuniserer de to søstrene seg imellom på norsk.

Den andre måten minoritetsmorsmål gjengis direkte på, er i form av replikker. Også dette skjer bare i et svært beskjedent omfang. I de førtitre bøkene har jeg registrert tretti replikker ytret på morsmålet, eller som i det minste har innledende eller avsluttende ord på det aktuelle språket. Det er altså i gjennomsnitt ikke en gang én replikk per bok. De vanligste situasjonene hvor innvandrerne bruker morsmålet sitt, er i sosiale kontaktsituasjoner der det hilses fordi man treffes, snakker sammen i telefonen eller tar avskjed. Dette ser vi eksempler på i de følgende replikkene: "Hola, Melina. Du hører hvem det er?" (Ibsen

1994:70), "Hola, bella! Han kysset og klemte henne" (Ibsen 1994:74) og "Ciao! sier hun og kysser Marcela fort på kinnet" (Foss m.fl.: 1987). Disse hilsningsfrasene på spansk er lagt i munnen på to foreldre – to chilenske flyktninger. I den første replikken har vi et eksempel på at samtalen bare innledes med et ord på et annet språk, for så å fortsette på norsk. Det er for øvrig typisk at det er de voksne innvandrerne som snakker morsmålet. Hele sytten av de tretti replikkene legges i munnen på en voksen. Et annet karakteristisk trekk er at det helst er de perifere bipersonene som ytrer seg på et annet språk enn norsk. Bare seks replikker stammer fra hovedpersoner og sentrale bipersoner. Fire av disse er endog hilsningsfraser fra vaskeseddelen til Foss m.fl.s *Vet du hvem?*. Vi står med andre ord igjen med to replikker som inne i tekstene er lagt i munnen på sentrale bipersoner. De to aktuelle replikkene finner vi i de to følgende tekstutdragene:

- En blek, mørkhåret gutt kom løpende over berget og ned på moloen.
- Har... har Beppo, stammet han, men kom ikke lenger. Han rørte ved det blodige skjortearmet til Ulf.
- Fa molto male? Gjør det vondt? Han snakket italiensk og norsk om hverandre, visste ikke hva man skulle si når slike nifse ting hendte. (Sommerfelt 1971:13–14)

Angela stirrer som hypnotisert på de to pillene, en hvit og en rosa, og vannglasset ved siden av.
– Me van a matar, sier hun og rister på hodet.
– Rafael, hva er det hun sier?
– Å herregud, hun sier dere vil ta livet av henne. Nielsen 1991:81)

Begge situasjonene som omtales

her, er preget av følelsesutbrudd. Roberto – en tolvårig innvandrer-gutt fra Italia – kommer løpende etter at hunden hans, Beppo, har bitt en norsk klassekamerat i armen. Angela – en ung chilensk asylsøker – ytrer seg på morsmålet i en situasjon hvor en tilkalt lege nettopp har karakterisert hennes tilstand som psykotisk. Koblingen mellom sterke følelsesutbrudd og innvandrernes bruk av morsmålet finner vi også to andre eksempler på:

– Dio mio. Que miracolo! sa Julia og foldet hendene. (Sommerfelt 1971:136)

– "Qué pasa, Angelita?" Hun snakker spansk av bare forskrek-kelse. Hva har hendt? betyr det. Foss m.fl. 1987)

Her snakker to mødre som begge hører til kategorien perifere bipersoner. Julia er mora til Roberto. Bakgrunnen for at hun tilkaller høyere makter er at hele familien – til og med hunden Beppo – føres i en båt på fjorden etter å ha overlevd en naturkatastrofe. Ytringen er ikke oversatt, men beskrivelsen av at Julia folder hendene, er kanskje tilstrekkelig til at også unge lesere kan gjette hva hun sier. Angelas mamma er forskrekket fordi Angela kommer løpende mot henne våt, gjørmete og ulykkelig. Vi ser at det i dette siste eksemplet til og med presiseres at mora snakker spansk i ren forskrek-kelse. Denne kommentaren er det nærliggende å tolke slik at hun vanligvis ikke snakker spansk til Angela. Det kan nok tenkes at enkelte flyktninger velger å bruke norsk til barna sine. Dem det ligger nærmest for, er trolig noen av dem som er gift med en nordmann. Angelas

mamma er imidlertid ikke det, og blant annet derfor virker beskrivelsen av et slikt språkbruksmønster lite troverdig.

I tillegg til det vi nå har sett på, vil jeg trekke fram ett unikt tilfelle der morsmålet brukes av to perifere bipersoner i en mer hverdagslig situasjon. Det dreier seg om en sekvens fra Obrestads Kamelen i Jomarskogen. Trond og Sossi på 5 år blir venn med en kamel som er på vei fra Pakistan for å finne igjen vennen Bashir. En dag møter de to barna en gutt de tror kan være Bashir, og de spør ham om han vil være med til kamelen. Det vil han, men han må først spørre faren sin, og det gjør han ved å henvende seg til ham på urdu.

– Abba dji! ropte guten hans, – vå bache kehte he ke ek uth unn ke garh ke nzdik he, åk vå uth meri tlash med he. År vå kehte he ke me unn ke sath dja sakna hø uth kå milne ke lie. Kea mudje adjast he, unn ke sath jane ki?

(Far! Dei to barna seier at det er ein kamel nedi skogen der dei bur som leitar etter ein gut frå Pakistan. Dei seier at eg kan få lov til å kjøre med dei for å helse på han. Får eg lov?) (Obrestad 1985:102)

Samtalen fortsetter med ytterligere fire replikkvekslinger på urdu. Det spesielle ved dette eksemplet er at morsmålet brukes til noe annet enn sanger, hilsener og følesesutbrudd, og dessuten at replikkene er relativt lange. Gjengivelsen av urdu er tilpasset norske lesere ikke bare ved at replikkene er oversatt, men også ved at samtalen er gjengitt med latinske bokstaver slik at i alle fall en voksen som leser teksten høyt, kan prøve seg på å uttale ordene.

“Jeg liker deg, sa Imo” – replikker ytret på et minoritetsmorsmål og gjengitt på norsk

I de få tilfellene i materialet der synsvinkelen ligger hos en innvandrer, åpner det seg nye muligheter når morsmålet skal gjengis. Da er det ved hjelp av norsk leseren blir delaktig i innvandreren tanker og observasjoner, og replikker innvandreren egentlig ytrer på morsmålet sitt, blir da gjengitt på norsk. Et slikt eksempel har vi i Pedersens *Hvit måne – kald sol* fra 1991. Synsvinkelen ligger her hos innvandrer-gutten Imo. Leseren får dele hans tanker både om katastrofen han opplever i hjemlandet, og om den første tida i Norge hvor han tilbringer dagene i dyrebutikken til onkel Asim. Her møter han den jevngamle norske jenta Ida. Selv om synsvinkelen ligger hos Imo, får imidlertid leseren ikke riktig del i frustrasjonene hans knyttet til at han og Ida snakker ulike språk, for leseren blir hva vi kunne kalle fiktivt tospråklig. Idas replikker gjengis nemlig også på norsk som altså leseren, men ikke Imo, skjønner. Deres første språklige møte finner sted foran papegøyeburet og arter seg slik:

Ida smilte forsiktig. Så pekte hun på papegøyene. – Så fine, sa hun. Imo så ulykkelig på papegøyene, forsøkte å finne ut hva hun sa ved å se på dem.

– De er så morsomme når de snakker. Imo hørte de fremmede ordene. Det hjalp ikke å stå ved siden av Ida. Hun var på en måte langt unna ham likevel. (Pedersen 1991:15)

Noe seinere begynner også Imo å snakke. Og Ida følger opp. De deltar likevel på sett og vis i hver sin samtale, for de forstår hverandre ikke. Den fiktivt tospråklige

leseren forstår imidlertid hva begge sier.

– Jeg liker deg, sa Imo.
– I morgen skal moren min lage knekk, sa Ida.
– Etter nyttår skal jeg begynne på skolen, sa Imo.
– Hver jul lager moren min knekk, sa Ida.
– Onkel Asim sier at en dag eier lyset både natten og dagen.
– Hun smelter sukker og heller det i kremmerhus, sa Ida.
– Onkel Asim sier at da blir trærne grønne.
– Knekk er kjempegodt, sa Ida.
– Nå ser trærne døde ut.
– Så fine krøller du har, sa Ida.
– Helt døde, sa Imo.
– Nå må jeg hjem, sa Ida.
– Foreldrene mine er døde.
– Kom så går vi, sa Ida.
– Bestefar også, sa Imo.
(Pedersen 1991:29)

Gjennom denne reineste “god-dag-mann-økseskaft”-dialogen får forfatteren, i alle fall for den voksne leseren, fram den hjelpeløsheten som ligger i å ha viktige ting å snakke om, men ikke noe felles språk å snakke sammen på. Men hvordan dette arter seg for den skisserte lesergruppa på barn mellom ni og tolv år, kan en lure på. Her hadde det vært interessant med en studie av hvordan unge lesere forstår en slik tekstsekvens.

Når synsvinkelen ligger hos Imo, som ikke kan norsk, betyr altså det i praksis at det han tenker og sier på morsmålet gjengis på norsk. Når det da dukker opp en som snakker norsk, blir det vanskelig å framstille samtalen realistisk. En vanligere løsning enn den Pedersen har valgt, hadde vært ikke å gjengi replikkene til Ida i det hele tatt, men bare latt Imo omtale dem som uforståelige. Det er vanlig når nordmenn lytter til innvandrere som snakker

sammen på et annet språk. Hvilket bildet slike omtaler tegner av innvandrernes morsmål, er det siste vi skal se nærmere på i denne delen av undersøkelsen.

"De snakket rivende fort sammen" – nordmenn lytter til samtaler på andre språk

Når norske hoved- eller bipersoner lytter til innvandrere som snakker morsmålet sammen, er det gjerne to forhold som framheves: at den norske ikke forstår det som blir sagt, og at utlendingsene snakker veldig fort sammen. I noen av bøkene er det imidlertid valgt en litt annen vri. Slik er det for eksempel i Walter Viks spenningsbøker om de to elleveåringene Jan og Fathima. Selv om det understrekes at Jan ikke skjønner hva Fathima sier når hun snakker urdu, avvises likevel ikke samtalen som fullstendig uforståelige. Jan er interessert i hva som blir sagt, og gjetter som regel på innholdet. Dette ser vi eksempler på i følgende sitater:

Fathima og faren hennes snakket sammen, kjempfort. Mens de snakket, tok Fathima og rev av noen druer fra en klase. Det virket ikke som om faren syntes det gjorde noe, Jan skjønte jo ikke hva de sa. Han gjettet på at de snakket om dressmannen. (Vik 1988:32)

Han sto ved siden av henne mens hun ringte. Selv om han ikke forsto noe av det språket Fathima snakket med moren eller faren sin på, skjønte han at hun fikk lov. (Vik 1988:44)

Jan er meget begeistret for alt som har med Fathima å gjøre. Det gjelder også det å lytte til at

hun snakker urdu. Når Fathima snakker i telefonen, opplever Jan det som at hun står og synger en fremmed melodi inn i telefonrøret. I litteraturen for øvrig er det langt vanligere at det understrekes at det fremmede språket det norske barnet eller den norske ungdommen lytter til, er rart (f.eks Hofsø 1989:15), underlig (Obrestad 1985:103) eller at det høres forferdelig vanskelig ut (Aamundsen 1987:45).

Innvandrere som brukere av norsk

Bruken av innvandreres morsmål i dette utvalget av barne- og ungdomslitteratur må altså kunne karakteriseres som meget begrenset. Når innvandrerne sier noe, sier de det med andre ord stort sett på norsk. Når de snakker norsk, kan replikkene deres gjengis på flere måter, og jeg vil begynne med å se nærmere på tre muligheter. Den første er å gjengi replikkene uten avvik fra målspråksnormen. Det vil si at det ikke gjøres noen forskjell på talen til innvandrere og til personer med norsk som førstespråk. Det ser vi eksempel på i replikkene til Fathima fra en samtale mellom henne og Jan mens de spionerer på en skurk.

"Det derre var noe skummelt," sa Fathima.

"Hvorfor det?" Jan var begynt å bli sur på hele greia, og lengtet hjem.

"Hvorfor kunne de ikke ha bilen på plassen? Og hvorfor snakket de så lavt? Jeg vedder på at de er noen skumle typer, de to som kom." Vik 1988:71-72)

Den andre måten replikker på norsk kan gjengis på, er å la

innvandrerne snakke en norsk som inneholder tydelige kjenne-tegn på at de ikke har norsk som sitt morsmål:

To av mennene nikket og en av dem sa: "Vi går på tur – vi vil så gjerne gå Tirilltoppmarsj, men vi ikke finne starten." (Vestly 1992:43)

Tre feiltyper markerer her at det er utlendinger som snakker: manglende bestemthet (gå *Tirilltoppmarsj*), manglende presensmarkering (*finne*) og gal plassering av negasjonen (*vi ikke finne*).

En løsning som ligger mellom disse to måtene, er at språket gjengis uten avvik, men med en kommentar om at det egentlig er avvikende:

"To uker!" sa faren til Fathima.
"To uker! – Det er en skandale!"
Det var litt, men bare litt vanskelig å skjønne hva han sa. Han sa for eksempel "oker" istedenfor uker. (Vik 1988:31)

I det følgende vil jeg først konsentrere meg om innvandrere som snakker norsk flytende, og så se nærmere på dem som snakker norsk med avvikende språktrekk.

"Etter et halvt år snakka han norsk som en foss"

Det å gjengi innvandreres ytringer på norsk uten avvik er den vanligste av de tre alternative gjengivelsesmåtene vi nettopp så på. Innvandrerne i materialet snakker altså oftest som om de var norske. Når innvandrerfiguren har en bakgrunn som Fathima i Viks bøker, virker ikke dette urimelig, for Fathima har bodd i Norge siden hun var liten, og er tydelig godt integrert i samfunnet. Dette gjelder også for

flere av de andre innvandrerne som spiller sentrale roller i bøkene de opptrer i. Men når personer som har bodd svært kort tid i Norge, får gjengitt talen sin på denne måten, uten kommentarer om at de har problemer, mener jeg det bidrar til å usynliggjøre vanskene med å etablere seg i et samfunn hvor det brukes et annet språk enn personen i utgangspunktet kan. Framstillingen av norskferdighetene til Quiterio i Unni Nielsens bok fra 1989 får stå som et konkret eksempel på dette. Quiterio er en seksten år gammel chilensk asylsøker som har vært åtte måneder i Norge. Vi møter ham i en samtale om feighet. Bønna, bokas hovedperson, har innledet, og vi hopper inn midt i en av Quiterios replikker:

[...] Da jeg blei arrestert i Chile, var jeg redd, jeg var så redd at jeg ville ha gjort hva som helst, det var bare tilfeldigheter som redda meg fra det. Demningene, Bønna, de er så skjøre, og så tilfeldig plassert, jeg kunne ha sladra på kameratene mine, blitt medskyldig i masse faenskap.

– Men du gjorde ikke det.

– På grunn av tilfeldigheter. Skal jeg fortelle deg hva det var? Det var egoisme. Det gikk plutselig opp for meg at det var det eneste jeg hadde som var verdifullt for dem, hemmelighetene de trudde jeg hadde. I det øyeblikket de var overbevist om at jeg ikke hadde flere hemmeligheter, ville jeg ikke være verdt fem sure sild. Veldig modig, ikke sant? Min egen livsforsikring. (Nielsen 1989:62)

Som vi ser, er Quiterios språk ikke bare feilfritt. Språkbruken hans er også presis til en sekstenåring å være, og verken her eller andre steder i boka ser vi eksempler på at han leter etter ord for å uttrykke seg på sitt nyervervede språk. Han snakker om følelser,

og han analyserer erfaringer fra Chile. Det er emner som ikke umiddelbart kan regnes som enkle å snakke om på norsk etter så kort tids opphold i landet. Quiterios norskinnlæring fortjener betegnelsen mirakuløs. Det tror jeg alle som har undervist unge eller voksne nybegynnere i norsk, vil være enig med meg i.

Vi finner altså en tendens i materialet til at ikke bare innvandrere som har bodd lenge i landet, men også personer som har vært her kort tid, snakker norsk uten problemer. Det er med andre ord sjelden at vi får oppleve at innvandrere har problemer med å snakke norsk. En måte slike problemer kan markeres i litteraturen på, er når replikker gjengis på norsk med avvikende språktrekk. De relativt få eksemplene som finnes på dette, er det neste vi skal ta for oss.

“Jada, jeg snakke kepråkket” – replikker gjengitt på norsk med avvikende språktrekk

Jeg har valgt å bruke uttrykket “å snakke gebrokkent” om replikker som inneholder avvik fra den norske normen. Når jeg velger dette mer folkelige uttrykket istedenfor fagtermen “mellomspråk”, er det rett og slett fordi jeg synes det er vanskelig å regne de aktuelle replikkene i disse bøkene som mellomspråk. Mellomspråksbetegnelsen hører hjemme innenfor en teori om språkinnlæring der karakteristiske trekk ved språket til innlærere beskrives. Replikker lagt i munnen på barne- og ungdomsbøkens innvandrere representerer noe annet. Det er fiktivt muntlig språk formet av forfat-

tere – som her har norsk som morsmål – med den hensikt å markere at en litterær figur ikke er norsk. Studiet av hvilke språktrekk forfatterne utnytter for å skape en slik illusjon av utlendingers tale, er interessant i seg selv fordi det kan fortelle om vanlige oppfatninger av hva som kjenne-tegner innvandreres norsk. Men en slik studie er noe annet enn en studie av innlærerspråket, og derfor bruker jeg altså heller ikke betegnelsen mellomspråk.

I materialet er det bare en liten gruppe innvandrere som snakker gebrokkent – fire sentrale og seks perifere bipersoner³. Ni av disse er voksne. Bare i tre av bøkene er slik tale et dominerende innslag. Det er i Oslands *Søte drops og skarpe knivar* fra 1992, Helgesens *Himmeldykkerne* fra 1993 og Mørcks *Kråkeslottet* fra 1994. Alle de tre bøkene er altså fra nittitallet, og det er norsken til de tre voksne innvandrerfigurene i disse bøkene jeg vil konsentrere meg om.

Sita, den tamilske kvinnen i Oslands bok snakker mest av de tre med sine 90 replikker, men hun er, som vi kan se i tabell 2, også den som har den laveste andelen replikker på gebrokkent norsk. Bare litt over halvparten av replikkene hennes (54 %) hører til denne kategorien, mens 80 % av serbiske Henryks replikker er gjengitt med avvik og absolutt alle replikkene til den russiske flykningen Dima. (Se tabell 2 neste side.)

Gjengivelse av talespråk brukes ofte i skjønnlitteraturen som et ledd i å karakterisere personer. Ved hjelp av talen kan personer plasseres geografisk, sosialt, kulturelt eller

Tabell 2: Antall replikker med avvik i talen til Sita, Henryk og Dima.

	Totale antall replikker på norsk	Antall replikker med avvikende språktrekk	Replikker med avvik i % av alle replikkene
Sita (fra Sri Lanka, ca. 2 år i Norge) Osland 1992	90	49	54 %
Henryk (fra Serbia, ukjent antall år i Norge) Helgesen 1993	61	49	80 %
Dima (fra Russland til Norge for mange år siden) Mørck 1994	30	30	100 %

aldersmessig. Når man skal skape en illusjon av tale, gjengir en ikke talespråket nøyaktig, men velger enkelte språktrekk som fungerer som markører (jf. Lønden 1974). Hvilke markører er det så som brukes for å understreke at Sita, Henryk og Dima er utlendinger? Et bilde av dette får vi om vi sorterer replikkene deres i tre kategorier: replikker med fonologisk-ortografiske avvik, replikker med morfologiske avvik og replikker med syntaktiske avvik. Før vi ser på tabell 3 hvor replikkene er sortert ut fra de nevnte avvikstypene, må jeg gjøre oppmerksom på at hver replikk kan inneholde flere forskjellige typer avvik, for eksempel både morfologiske og syntaktiske avvik. Dette har vi allerede sett et eksempel på i den alt siterte setningen fra Vestly 1992: "Vi går tur – vi vil så gjerne gå Tirilltoppmarsj, men vi ikke finne starten". Siden hver replikk kan inneholde mer enn en type avvik, kan summen av replikker med de tre avvikstypene bli høyere enn det totale antallet replikker med avvik hver av de tre personene ytrer. Målet jeg bruker her, er grovt, for replikkene er av ulik lengde. Når jeg likevel har valgt å bruke et slikt mål, er det fordi jeg mener at jeg på denne måten får fram noen interessante hovedtendenser. Likevel må det presiseres at en

slik framgangsmåte selvsagt ikke gir noen fullstendig analyse. En del av replikkene inneholder for eksempel leksikalske avvik (f.eks. *snakke for si* i "huska du alt fru Trondsen snakka?" Mørck 1994:46). Denne avvikstypen har jeg altså ikke tatt for meg her.

Ut fra tabell 3 (se nederst på siden) kan vi lese at Sita skiller seg fra de to andre fordi talen hennes bare har fonologisk-ortografiske avvik. Både Henryk og Dima produserer, som vi ser, enkelte slike avvik, men i deres tale er det en kombinasjon av morfologiske og syntaktiske avvik som dominerer. For å illustrere hvordan dette arter seg i tekstene, har jeg funnet fram til noen typiske eksempler på de tre personenes gebrokne norsk. Vi begynner med Sita.

– Eit slikt tigerhår, veit do kva det blir brokt til? spurde ho.
Ho snakkar vekk alt som er farlig, tenkte eg.

– Magi, sa Sita løyndomsfull, – om do er forelska i ein got, men han ikkje er forelska i deg, kan do brenne eit vêrhår frå ein tiger, og

av oska kan do brigge elskovdrikkar.

– Gir du meg det håret? spurde eg og tenkte på indianaren. Sita såg lenge på meg med dei svarte auga sine: – Do Daniella har ikkje bruk for slikt. Do treng ikkje lage elskovdrikkar for å få menn til å like deg. Do treng ikkje noe tigervêrhår, do har magi, Daniella. Mie, mie magi. (Osland 1992:85)

I gjengivelsen av Sitas tale er det altså valgt to markører som skal signalisere at hun er utlending. Det er uttalen av vokalene "u" og "y", to fremre rundede vokaler som er vanskelige for mange utlendinger som skal lære norsk. Problemet med dette valget av markører er at skrivemåten av relativt mange ord endrer seg, også frekvente ord som "du". Måten Sitas gebrokne tale er gjengitt på, er uvanlig, mens en kombinasjon av morfologiske og syntaktiske avvik preger norsken ikke bare til Henryk og Dima, men også til seks av de sju øvrige personene som snakker gebrokent i materialet. En slik kombinasjon ser altså ut til å være den foretrukne når gebrokne tale skal gjengis i skrift. Hvordan dette arter seg, skal vi først se på i et sitat fra Helgesens bok der dukkemakeren Henryk forklarer en del av prosessen med å lage en dukke:

– Tannleger trenger gips som stivne fort. Jeg trenger gips som stivne fort. – Nå du kan drysse pulver i vann. Sånn ja. Og litt til.

Tabell 3: Antall replikker med fonologisk-ortografiske, morfologiske og syntaktiske avvik i talen til Sita, Henryk og Dima

	Antall replikker med avvik på fonologisk-ortografisk nivå	Antall replikker med avvik på morfologisk nivå	Antall replikker med avvik på syntaktisk nivå	Totale antall replikker med avvik
Sita	49	–	–	49
Henryk	4	34	30	49
Dima	7	22	19	30

Og litt til. Nå jeg tenker det bli en fin grøt. Her er pinne å røre med. Nei, vent ikke røre ennå. Gips ligge i vann og ha det godt først. Telle til femti først, du min venn! Jonas. Helgesen 1993:72)

Her finner vi brudd på inversjonsregelen i norsk (f.eks. nå du *kan*), avvikende bruk av tempusformer (f.eks. det *bli* en) og manglende beherskelse av regler for bruk av bestemte og ubestemte former av substantiv. Selv om det er relativt mange avvik, legger vi imidlertid merke til at feiltypene ikke resulterer i fremmede ordbilder i skriftspråket.

Når den russiske flyktningen Dima ytrer seg på norsk, framstår språket som enda mer avvikende. Han er da også den eneste av de tre som har avvikende språktrekk i absolutt alle replikkene (jf. tabell 2). Eksempler på replikkene hans er de følgende:

- "Huggelig å se smådame mitt", sier han.
- "I denne pokker kalde vinter vi glede oss til vår, ikke sant? Da tar vi Alle fugla?" sier Dima
- "Ja, forferdelig stigt, men går bedre neste gangen," sier Dima.
- Men Dima roper: "Passa på du ikke brette hodet din"
- "Det betur altså litt ja og litt nei," sier Dima. "Sånn er livet." (Mørck 1994:24, 50, 75, 98)

Selv om de mest frekvente avvikstypene er de morfologiske og syntaktiske avvikene, ser vi at også fonologisk-ortografiske avvik (huggelig) og leksikalske avvik (*brette hodet* istedenfor å brette nakken) preger språket til Dima. Mange av avvikene er slike som resulterer i en fremmed skrivemåte av en del ord. Det gjelder morfologiske avvik som galt kjønn (*hodet, livet*), og markeringen av at han har vansker med y-fonemet (*huggelig*,

stigt, og beture).

I bøker for unge lesere har det vært vanlig å prøve å unngå avvikende skrivemåter av ord, blant annet fordi man har fryktet at det vil kunne virke forstyrrende inn på lesingen (jf. Kvern-dokken 1993). Slike effekter er imidlertid ikke – så vidt meg bekjent – dokumentert gjennom empirisk forskning. En vil imidlertid kunne hente støtte for et slikt resonnement fra lese-teorier hvor behovet for å arbeide med ordautomatisering framheves som viktig for utrenede lesere. Dette er derfor et moment som det også er rimelig å trekke inn i vurderingen av den språklige framstillingen i bøker der det er relativt mye gebrokket tale. Ut fra et slikt perspektiv kan vi si at det vil være Henryks gebrokne norsk som fungerer best. Men det er ikke dermed sagt at dette er en optimal måte å gjengi gebrokket tale på. Hva det er, vil kunne være forskjellig avhengig av hvem som stiller spørsmålet. Lese-pedagogen vil kanskje holde en knapp på versjonen til Henryk eller helst ønske seg en variant med enda færre markører. Den som vektlegger det autentiske preget, vil kanskje velge Dimas tale eller noe som er likt den, og den som er redd for at dette kan virke stigmatiserende, vil kanskje helst unngå bruken av gebrokket tale i det hele tatt. Det vi i alle fall kan slå fast, er at det her er snakk om en balansegang mellom på den ene siden å bevare et autentisk preg over replikkene og på den andre siden ikke gjøre språket så fremmed at det blir vanskelig å lese, eller så fremmed at det bidrar til å gjøre innvandreren mer annerledes enn påkrevd.

Bruken av gebrokket tale kan føre til en negativ framstilling av innvandreren – særlig om han eller hun samtidig framstilles som ubehjelpelig, komisk eller usympatisk. I de tre aktuelle bøkene mener jeg at det ikke skjer. Man kan diskutere hvor vellykket valget av de språklige markørene er, men ser vi på bildet som tegnes av de tre som snakker gebrokkent – Sita, Henryk og Dima – vil vi se at de framstår som sterke voksne som på ulik vis yter viktig hjelp til det norske barnet eller den norske ungdommen i boka. Sita er riktignok mystisk, men hun hjelper Daniella i en situasjon der hun er sviktet av faren. Dukkemakeren Henryk hjelper Brage og Jonas med å lage en marionette slik at de kan spille dukketeater, og det gir dem ny status i kameratflokket. Dima er den snille, omsorgsfulle naboen som alltid har tid til den noe ensomme elleveåringen Therese. Det å være på besøk hos Dima og kona hans, Misja, beskriver Therese for eksempel slik:

"Det er deilig og varmt og snilt her, hun kjenner det i hele kroppen. En ordentlig Dima-og-Misja-kveld med kaffe i de små rosekoppene og ripssaft i grønt glass, og nøttekaker" (Mørck 1994:26).

Oppsummering og konklusjon

Problemstillingen jeg har villet belyse i denne artikkelen er hvilket bilde norsk barne- og ungdomslitteratur gir av innvandrere som språkbrukere. Hva har jeg så funnet ut?

For det første at de fleste innvandrerne spiller en perifer

rolle i de bøkene de opptrer i. Det innebærer at de oftest snakker mindre enn de norske personene. Vi får dessuten bare i beskjeden grad del i innvandrernes tanker om det å være brukere av to språk. Det skyldes at synsvinkelen så sjelden ligger hos dem, men det kommer også av at forfatterne ikke først og fremst har vært opptatt av å framstille den språklige situasjonen til innvandrerfigurene. Overraskende få av bøkene tar dette opp i det hele tatt.

Innvandrerne i disse barne- og ungdomsbøkene får sjelden bruke morsmålet sitt. Bare i noen få situasjoner siteres et innvandermorsmål direkte. Da synges det gjerne, det hilses eller det uttrykkes sterke følelser. I noen bøker gjengis morsmålet på norsk, og i en del bøker hører vi om at morsmålet er i bruk uten at det gjengis direkte. Da er det som regel to familiemedlemmer som snakker sammen, og en norsk hovedperson som observerer og kommenterer at språket er uforståelig eller rart. Minoritetsmorsmålene snakkes ikke på mange offentlige arenaer. Butikken nevnes oftest, mens skolen nærmest glimrer med sitt fravær.

Når det gjelder bildet av innvandrere som brukere av norsk, er hovedinntrykket at norskinnlæringen framstår som relativt uproblematisk. De aller fleste innvandrerne snakker flytende norsk, enten de har bodd i Norge i kort eller lang tid, og det fokuseres bare unntaksvis på kommunikasjonsproblemer eller andre vansker innvandrere har med å skulle fungere på norsk. Bare i tre bøker er gebrokket tale dominerende innslag, men heller ikke de tre voksne

som snakker avvikende norsk, er framstilt som personer som har egentlige kommunikasjonsproblemer.

Den typiske innvandreren i denne barne- og ungdomslitteraturen framstår altså som en person som snakker norsk uten særlige problemer, og samtidig som en nærmest usynlig bruker av morsmålet sitt. Veldig få framstår med andre ord som aktivt tospråklige, slik Jason, i boka jeg siterte fra innledningsvis, gjorde.

I begynnelsen av artikkelen presenterte jeg også to didaktiske problemstillinger som jeg mente var relevante for bruken av den aktuelle litteraturen i grunnskolen. Den første var om denne litteraturen gir ettspråklige elever med norsk som morsmål muligheter for å utvikle forståelse for innvandreres språksituasjon. På bakgrunn av det jeg nettopp har oppsummert, er svaret at den i liten grad gjør det. Den neste problemstillingen var om det er sannsynlig at innvandrelever vil kunne kjenne seg igjen i beskrivelsene i litteraturen og dermed kan bruke tekstene til å bearbeide egne opplevelser av det å være i en tospråklig livssituasjon? Også her må svare bli negativt. Jeg mener denne litteraturen trolig bare i liten grad vil kunne fungere slik. Ikke i noen av bøkene belyses det å vokse opp med to språk. Som jeg har vært inne på flere ganger, er det en stor mangel at vi så sjelden får dele innvandrerfigurenes tanker. Kanskje har dette sammenheng med at bare én av forfatterne har innvandrerbakgrunn. Det er Khalid Hussain som skrev *Pakkis* som sekstenåring. Heller ikke Hussain er

spesielt opptatt av å skildre den språklige hverdagen, men vi får jo håpe at framtida vil kunne gi oss flere forfattere med erfaring fra en tospråklig oppvekst som samtidig har et ønske om å behandle denne siden ved oppveksten litterært. At ikke flere forfattere med norsk bakgrunn har grepet utfordringen, kan virke underlig for mange kjenner minoritetsspråksproblematikk og forholdet mellom språk og identitet fra egne erfaringer som dialektbrukere på ulike arenaer i det norske samfunnet. Forfattere med innsikt i samisk-norsk tospråklighetsproblematikk har selvsagt også mye å bidra med her, og enkelte tekster, som Laila Stiens novelle "Skolegutt", har funnet veien inn i antologier i norsk for elever i videregående skole.

Jeg innledet forelesningen med boka om Jason. Også fra et norsk ståsted kan vi nå slå fast at denne boka er et unikt eksempel. Den er det ikke bare fordi den så eksplisitt fremmer et positivt syn på tospråklighet, men også fordi den er skrevet for førskolebarn. Siden boka er oversatt, har den vært utenfor primærmaterialet jeg har analysert. Jeg vil også avslutte med et eksempel som er utenfor primærmaterialet – en bok om et barn fra en tospråklig familie der en av foreldrene er norsk. I ungdomsboka *Sirenene synger* av Tor Fretheim (1988) møter vi en ung gutt som slites mellom sin norske mor og italienske far i en opprivende strid om hvem som skal ha foreldreretten over gutten. Mora vil han skal være Steffen. For faren er han Stefano. Steffen har vokst opp i Norge med svært liten kontakt med faren, men

han rømmer med ham for å bli kjent med sitt andre hjemland. I Italia er, som han uttrykker det selv, Stefano hjemme, men Steffen langt hjemmefra (Fretheim 1988:64). En italiensk onkel er en av de få som forstår gutten. Av ham får han voks til å putte i ørene slik at han verken skal lytte til mora eller til faren, men til sin egen stemme. I bokas avsluttende scene bruker Steffen/Stefano gaven fra onkelen etter at mora og faren begge prøver å lokke han over til sin side ved å rope henholdsvis Steffen og Stefano.

Gutten skulle svare. Han skulle bli hørt. Ingen skulle avbryte ham. Han skulle gi faren og moren det svaret som de alltid hadde bedt om å få.
Steffen ropte: – Jeg er meg!
Stefano ropte: – *Io sono mio!*
Det betyr nesten det samme.

Gutten kunne ikke selv høre hvordan ropene hans klang mellom husveggene i den trange gaten. Han hørte ikke ordene som fløy oppover som om de var lettere enn luften. Han kunne ikke høre at det var ord som ble tatt av vinden og ført av gårde.
– Jeg er meg!
Det var ord som var fulle av glede.
– Jeg er min egen!
Det hørtes ut som et jubelrop.

Stefano og Steffen.
Guttens navn betyr Seierskrans. (Fretheim 1988:212)

Noter

¹ Artikkelen er basert på min prøveforelesning over selvvalgt emne for dr.art.-graden ved Universitetet i Oslo 11.10. 1996.
² Jason blir selv omtalt som det flyvende barnet fordi han, praktisk talt uten bakkekontakt, henger etter Gudrun mens hun haster av sted mellom sine ulike daglige gjøremål.
³ Jeg har ikke inkludert novelle-

samlinger og antologier i undersøkel-sen.
⁴ Mohnschein, en av sommergjestene på pensjonatet i Johanssens hørespill fra 1984, ytrer seg dels på tysk og dels på gebrokkent norsk. Replikkene hans er imidlertid ikke inkludert i undersøkelsen fordi han vanskelig kan regnes som innvandrer.
⁵ De ti personene er Maria i Sommerfelt 1971, Sita i Osland 1992, Henryk i Helgesen 1993, Dima i Mørck 1994, fru Santonetti i Haslund 1977, en mann i Pedersen 1982, faren til Bashir i Obrestad 1985, Mehmet Ali i Hofsv 1989, en mann i Vestly 1992, Tariq i Ibsen 1994.

Litteratur

Barne- og ungdomsbokaksjonen 1988: *Ja til et fargerikt fellesskap.* [Folder om hvordan mennesker fra forskjellige kulturer lever sammen.]
Biblioteksentralen 1990a: *Emner i skjønnlitteraturen. Bind I. Bildebøker.*
Biblioteksentralen 1990b: *Emner i skjønnlitteraturen. Bind II. Barne-bøker 7–12 år. 2. utgave.*
Biblioteksentralen 1991: *Emner i skjønnlitteraturen. Bind III. Ungdomsbøker. 2. utgave.*
Breen, Else 1988, 1995: *Slik skrev de. Verdier og virkelighet i barne-bøker 1968–1983.* Oslo: Aschehoug.
— *Slik skrev de. Verdier og virkelighet i barne-bøker 1968–1983. Ny revidert og ajourført utgave.* Oslo: Aschehoug.
Fredriksen, Eileen og Ingrid Marie Undheim 1992: *Innvandrere i barne- og ungdomslitteratur på norsk.* Hovedoppgave ved Statens bibliotek og informasjons-høgskole. Oslo.
Fretheim, Tor 1988: *Sirenene synger.* Oslo: Gyldendal. 1988.
Hyltenstam, Kenneth 1986: Politikk, forskning og praktik. S. 6–17 i Forskningsrådsnämnden: *Innvandrspråken – ratad resurs? Källa/25.* Stockholm.
Kverndokken, Kåre 1993: *Barns tale gjengitt i norsk barnelitteratur – en studie i barnespråk slik det kommer til uttrykk i barne-bøker utgitt i Norge de siste 10–15 år.* S. 92–102 i *Norskkrift.* Nr. 79.

Universitetet i Oslo: Avdeling for nordisk språk og litteratur.
Londen, Anne Marie 1974: *Det litterära talspråket. Om prosa-dialogens form och funktion.* S. 160–172 i Platzack, Christer (utg.): *Svenskans beskrivning 8.* Lunds universitet, Institutionen för nordiska språk.
M 87: *Mønsterplan for grunnskolen.* Oslo: Aschehoug.
Mickwitz, Camilla 1979: *Jason flytter.* Oslo: Cappelen. [Originalens tittel: *Jason muuttaa maasta.* (1978). Oversatt av Tor Åge Bringsværd.]
Norges offentlige utredninger 1995: *Oppfølging i et flerkulturelt Norge.* Oslo.
Statens bibliotektilsyn 1973–1982: *Utvalg for skolebiblioteker. Bøker utkommet i 1972–1981.* Oslo. [Årlige lister.]
Statens bibliotektilsyn 1983–1984: *Barne- og ungdomslitteratur. Utvalg av bøker utkommet i 1982–1983.* Oslo. [Årlige lister.]
Statens bibliotektilsyn 1985–1995: *Veiledende liste for barne- og ungdomslitteratur. Utvalg av bøker utkommet i 1984–1994.* Oslo. [Årlige lister.]
Thorson, Staffan 1987: *Barnbokens invandrare, En motivstudie i svensk barn- og ungdomslitteratur 1945–1980.* Göteborg: Tre Böcker Förlag.
Ørjasæter, Tordis 1978, 1987: *Barn og bøker.* Oslo: Cappelen. / *Barn og bøker. Ny omarbeidet utgave.* Oslo: Cappelen.
Ørjasæter, Tordis 1981: *Barne- og ungdomslitteraturen fram til vår egen tid.* s. 212–325 i Ørjasæter m.fl.: *Den norske barnelitteraturen gjennom 200 år. Lesebøker, barneblad, bøker, tegneserier.* Oslo: Cappelen.

Lise Iversen Kulbrandstad
er amanuensis ved
Høgskolen i Hedmark.